

4^ο Κριτήριο

Ενδεικτικές απαντήσεις

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1.α.

1. **Λάθος** «οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται»
2. **Σωστό** «τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν»
3. **Σωστό** «ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν)»

A1.β.

Στο ἔργο *Ἠθικὰ Νικομάχεια* ο Αριστοτέλης αναλύει κατὰ κύριο λόγο την έννοια της ἀρετῆς κι επιδιώκει, μεταξύ άλλων, να καθορίσει τα είδη της. Όπως προκύπτει κι από το απόσπασμα του δοθέντος διδαγμένου κειμένου, ο φιλόσοφος διακρίνει δύο είδη, τη διανοητική και την ηθική (*Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσῆς, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς*).

Από τη μια, οι διανοητικές αρετές συνιστούν τις λειτουργίες και ικανότητες της διανοίας, δηλαδή του ανθρώπινου νου, κι αποβλέπουν στην αλήθεια. Τέτοιου είδους αρετές για τον Αριστοτέλη αποτελούν η σοφία, η σύνεση κι η φρόνηση, και βασικό χαρακτηριστικό τους είναι ότι μεταδίδονται στον άνθρωπο μέσω της διδασκαλίας, παρουσιάζοντας *γένεσιν* και *αὔξησιν* (ἢ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν). Επομένως, για την κατάκτησή τους απαιτείται πείρα και χρόνος (*ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου*) κι είναι κυρίαρχος ο ρόλος του δασκάλου κατὰ τη διαδικασία απόκτησής τους. Τέλος, οι διανοητικές αρετές, καθώς σχετίζονται με την λογική, ανήκουν στο καθαρά λόγον ἔχον μέρος της ψυχῆς, σύμφωνα με τον χωρισμό του Αριστοτέλη.

Από την άλλη, οι ηθικές αρετές συνιστούν τις λειτουργίες και ικανότητες της συναισθηματικής νοημοσύνης, δηλαδή της δυνατότητας του ανθρώπου να κατανοεῖ και να ρυθμίζει με σταθερό τρόπο τις συναισθηματικές του εκδηλώσεις και τη συμπεριφορά του γενικότερα στο πλαίσιο των σχέσεων μέσα στην οργανωμένη κοινωνία. Επομένως, οι αρετές αυτές λειτουργούν ευεργετικά τόσο για τον φορέα τους, όσο και για ολόκληρη την κοινωνία, αποβλέποντας στην ευτυχία, ατομική και συλλογική αντίστοιχα. Η κατηγορία αυτή, σύμφωνα με τον Σταγειρίτη, απαρτίζεται από αρετές όπως ενδεικτικά η ανδρεία, η πραότητα, η σωφροσύνη, η δικαιοσύνη, οι οποίες είναι επίκτητες, δεν υπάρχουν εκ φύσεως (*οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται*), αλλά είναι αποτέλεσμα του εθισμού και της συνήθειας (*ἢ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται*), προϋποθέτοντας ωστόσο τη φυσική προδιάθεση του ανθρώπου

να τις δεχτεί (πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς). Για την κατάκτηση των ηθικών αρετών, λοιπόν, απαιτείται επίπονη προσπάθεια κι αγώνας από το ίδιο το άτομο, προκειμένου να εθίσει την ψυχή του σε πράξεις ενάρτετες. Τέλος, οι ηθικές αρετές ανήκουν στο *ἐπιθυμητικόν*, δηλαδή στο μέρος της ψυχής που μετέχει και στο *λόγον* ἔχον και στο *ἄλογον* μέρος.

B1.α.

Στην αριστοτελική φιλοσοφία θεμελιώδης είναι η συχνά αντιθετική διάκριση των εννοιών *δύναμις* και *ἐνέργεια*. Αναλυτικά, *δύναμις* είναι η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι. Η *ἐνέργεια* με τη σειρά της είναι η μεταγενέστερη πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας κι ο Αριστοτέλης τη θεωρεί πιο σημαντική από την *δύναμιν*. Στο δοθέν διδαγμένο κείμενο ο φιλόσοφος συνδέει τὰς *δυνάμεις* με το *πρότερον* και τὰς *ἐνεργείας* με το *ὑστερον*, εννοώντας ότι αἱ *δυνάμεις* έχουν μόνο χρονική προτεραιότητα έναντι τῶν *ἐνεργειῶν*, χωρίς να τα εντάσσει με την χρήση αυτών των επιρρημάτων σε κάποια αξιολογική σειρά.

B1.β.

Στο απόσπασμα «Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ... τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι» είναι εμφανής η εναλλαγή α' και γ' πληθυντικού προσώπου στους ρηματικούς τύπους. Παρατηρείται ότι ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί το α' πληθυντικό πρόσωπο, όταν αναφέρεται σε ανθρώπους στους οποίους συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό του. Συγκεκριμένα, στο συγκεκριμένο απόσπασμα χρησιμοποιεί οχτώ ρήματα σε αυτό το πρόσωπο: *κομιζόμεθα, ἀποδίδομεν, ἐλάβομεν, ἐχρησάμεθα, ἔσχομεν, λαμβάνομεν, γινόμεθα, μανθάνομεν*. Όταν, από την άλλη, αναφέρεται στους οικοδόμους και τους κιθαριστές, χρησιμοποιεί το γ' πληθυντικό πρόσωπο (*οἷόν οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί*). Η αλλαγή αυτή ενδεχομένως να οφείλεται στο ότι ο φιλόσοφος δεν είχε προσωπική επαφή με τις τέχνες και τους τεχνίτες κι έτσι χρησιμοποιεί το γ' πληθυντικό πρόσωπο, όταν πρόκειται για δεξιότητες που αφορούν τον καταμερισμό της εργασίας και συνεπώς οι δεξιότητες δεν αποτελούν γνώρισμα όλων των ανθρώπων. Αντιθέτως, χρησιμοποιεί το α' πληθυντικό, όταν κάνει αναφορά στις ηθικές αρετές, δηλαδή σε γνωρίσματα που αφορούν το σύνολο των ανθρώπων ανεξαιρέτως.

B2.

1. α
2. β
3. β
4. γ
5. γ

B3.

- παροχή: ἔχει, ἔσχηκε, ἔχοντες, ἔσχομεν
- πειρατής: ἐμπειρία
- συντελεστής: τελειούμενοι
- εξωφρενικός: σώφρονα, σώφρονες
- εξόντωση: οὔση, ὄντων

B4.

Η ηθική αρετή και η διαμόρφωσή της αποτελούν κεντρικές ιδέες τόσο στο απόσπασμα από το κείμενο αναφοράς των *Ἠθικῶν Νικομαχείων*, όσο και στο παράλληλο κείμενο.

Ο Αριστοτέλης διαχωρίζει τις ηθικές αρετές από τις διανοητικές και επισημαίνει στοιχεία τους τα οποία τις χαρακτηρίζουν. Αρχικά, οι ηθικές αρετές, σε αντίθεση με τις διανοητικές, δεν είναι ἐμφυτεῖς στον άνθρωπο, ἀλλὰ ἐπίκτητες, ἀποτέλεσμα του εθισμού του σε ἐνάρετες πράξεις, ὅπως προκύπτει ἄλλωστε κι ἀπὸ τὴν ετυμολογία τῆς λέξης «ἥθος» που συνδέεται ετυμολογικά με το «ἔθος». Ο φιλόσοφος ενισχύει τον συλλογισμό του σχετικά με τον διαχωρισμό των αρετῶν μέσω παραδειγμάτων παρμένων ἀπὸ τὸν χώρο τῆς φύσης, ἀναφερόμενος συγκεκριμένα σε ιδιότητες τῆς πέτρας και τῆς φωτιάς. Συλλέγοντας λοιπὸν δεδομένα ἀπὸ τὴν καθημερινή ἐμπειρία, τονίζει πως ὅ,τι ὑπάρχει ἐκ φύσεως δεν θα μπορούσε να ἀποκτήσει ἄλλη ιδιότητα, καθὼς οἱ φυσικοὶ νόμοι δεν μεταβάλλονται. Ὑπογραμμίζεται ὡστόσο ἀπὸ τὸν Σταγειρίτη ὅτι, παρόλο που οἱ ηθικές αρετές δεν γεννιούνται ἐκ φύσεως οὔτε ἀντίθετα με αὐτήν, ἐντούτοις προϋποθέτουν γιὰ τὴν διαμόρφωσή τους τὴν ἐμφυτὴ ιδιότητα τῶν ἀνθρώπων να τις δέχονται, ἀλλὰ να φτάνουν στὴν τελείωσή τους μέσω τοῦ ἔθους. Τέλος, σύμφωνα με τὴν ἀριστοτελική φιλοσοφία, τὴν ευθύνη γιὰ τὴν κατάκτησή τους τὴν ἐπωμίζεται ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος και, γιὰ να τὸ κατορθώσει αὐτό, χρειάζεται να καταβάλει μεγάλες κι ἐπίπονες προσπάθειες.

Μελετώντας τις σχετικές ἀπόψεις τοῦ Κ. Τσάτσου ἀπὸ τὸ δοθέν ἀπόσπασμα, παρατηρεῖται καταρχὰς ὅτι συγκλίνουν με τοῦ Αριστοτέλη ὡς πρὸς τὴν ἀνάγκη ἐξάσκησης κι ἐπανάληψης, ὥστε να ἐπιτευχθεῖ εθισμός γιὰ τις ἐνάρετες πράξεις, ἐνὼ παράλληλα συμφωνοῦν και στὸ ὅτι ἡ ηθική αρετή δεν συνιστᾷ ἐμφυτὸ χαρακτηριστικό και κλίση τοῦ ἀνθρώπου. Ὡστόσο, ὁ Τσάτσος ἐπισημαίνει ἕναν σημαντικό, κατὰ τὴ γνώμη του, παράγοντα κατὰ τὴν διαμόρφωση τῆς ηθικῆς αρετῆς κι αὐτὸς εἶναι ἡ παρουσία τοῦ «λόγου», δηλαδή τῆς λογικῆς στὴν ὅλη διαδικασία. Σύμφωνα με τὸν συγγραφέα λοιπὸν, εἶναι ἀπαιτούμενη ἡ συνειδητὴ ἐπιλογή κι ἀπόφαση τοῦ ἀτόμου να συνηθίσει να ζεῖ και να πράττει ἐνάρετα. Ἀντίθετα, ἀν ἕνας

άνθρωπος ενεργεί μεν σύμφωνα με την κοινή ηθική, αλλά οι ενέργειές του αυτές συντελούνται ενστικτωδώς, μηχανικά κι ασυνείδητα, τότε δεν πρέπει να θεωρείται ότι έχει κατακτήσει την ηθική αρετή, καθώς ο εθισμός από μόνος του δεν αρκεί.

Γ1. Διότι, εάν κάναμε κάτι τέτοιο, δεν θα λυπόταν ο Λυσίμαχος γι' αυτούς, ούτε κανείς άλλος από τους ομοίους του, αλλά θα βλέπατε τους πατέρες των μαθητών μας και τους συγγενείς να αγανακτούν και να καταγγέλλουν και να ζητούν να τιμωρηθούμε. Τώρα όμως εκείνοι μας παρουσιάζουν (φέρνουν) τα παιδιά τους και μας δίνουν χρήματα και χαίρονται όταν τα βλέπουν να περνούν την ημέρα τους μαζί μας, ενώ οι συκοφάντες μας διαβάλλουν και μας ενοχλούν, ενώ κάποιοι απ' αυτούς με μεγαλύτερη ευχαρίστηση θα έβλεπαν πολλούς από τους πολίτες να διαφθείρονται και να γίνονται πονηροί;

Γ2. Σύμφωνα με τον Ισοκράτη, οι συκοφάντες διαβάλλουν και ενοχλούν τους ρήτορες, επειδή βλέπουν τους νέους που είναι μαθητές τους να γίνονται καλύτεροι. Όταν οι πολίτες διαφθείρονται ευχαριστιούνται γιατί μπορούν ευκολότερα να τους εξουσιάζουν και να τους χειραγωγούν. Αντίθετα όταν οι πολίτες είναι ενάρετοι οι συκοφάντες δεν μπορούν να τους επηρεάσουν γιατί είναι ανίσχυροι και έτσι

καταστρέφονται. Επομένως οι συκοφάντες επιδιώκουν να καταστρέφουν τα έργα των ρητόρων, διότι με αυτά οι νέοι γίνονται καλύτεροι άνθρωποι και έτσι θα μπορούν να αντιληφθούν τις συκοφαντίες τους και τις πονηρές ενέργειές τους.

Γ3. ζητήσοντες

χρήμασι

τήν τοιαύτην

ὧ πάτερ

χαλεπούς,

χαλεπωτάτους

ήγήσαντο

τῶν πονηριῶν

ιδέ

βελτίονα,

βελτίω

τῶν παίδων

Γ4.α.

τούς πατέρας: αντικείμενο του ρήματος ἐωρᾶτε

ἐκεῖνοι: Υποκείμενο του ρήματος συνιστᾷσι

ἡμερεύοντας: κατηγορηματική μετοχή με ὄρο αναφοράς το αὐτούς

ἡμῖν: ἔμμεσο αντικείμενο στο ρήμα παρέχουσι

τῶν πολιτῶν: γενική διαιρετική από το πολλούς

ἀπάσας: ομοιόπτωτος κατηγορηματικός προσδιορισμός στο τάς διατριβάς

πράττειν: τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο στο απρόσωπο ρ. προσήκει

μάλιστα: επιρρηματικός προσδιορισμός του ποσού στο πολεμοῦντας

Γ4.β. ὅτι πολλοὶ τῶν πολιτῶν διαφθείροντο

